

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับ ปัญหาสิ่งแวดล้อมทาง สังคมและวัฒนธรรม : ศึกษากรณีหมู่บ้านแห่ง หนึ่งในจังหวัดภาคกลาง

.....
ดร.อ้อมเดือน สดมณี*

เรามักจะเข้าใจกันว่า “น้ำ” เป็น
เหมือนสายเลือดที่จะหล่อเลี้ยงเกษตรกรให้
ดำรงชีวิตอยู่ได้ เราจึงเชื่อว่า การสร้าง “เขื่อน”
เพื่อส่งน้ำไปให้เกษตรกรเป็นสิ่งที่มีความ
มหาศาล และเกิดประโยชน์สูงสุดแก่
เกษตรกรชาวไร่ชาวนาของเรา

* อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เชื่อน “เจ้าพระยา” ในจังหวัดชัยนาท ถูกคาดหวังว่าจะช่วยให้ชาวนา ชาวไร่ ภาคกลางสามารถใช้น้ำ ปลุกพืชเลี้ยงชีวิตให้มีรายได้กินดีอยู่ดีใน “บ้าน” ของตนเอง แต่เพราะสาเหตุอันใดเล่า เราจึงพบว่า ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคกลางปัจจุบัน เกษตรกรที่เคยมีอยู่ถึง 80% ลดลงจนเหลือไม่เกิน 20%

ผลกระทบจากการรับสิ่งใหม่ ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายต่อวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ อาจก่อให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่มคนหลายกลุ่ม แต่ก็อาจเกิดโทษอย่างคาดไม่ถึง แก่บุคคลอีกหลาย ๆ กลุ่มเช่นกัน

หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ในจังหวัดภาคกลาง มีประชาชนอาศัยอยู่ 370 ครัวเรือน ประมาณ 2000 คน พื้นที่ 6500 ไร่ ปัจจุบันมีคนทำนา 62 ครัวเรือน พื้นที่เหลือเป็นของชาวบ้านเพียง 20% นอกนั้นเป็นของกลุ่มโรงงาน นายทุน บ้านจัดสรร และคนภายนอกชุมชน

ในอดีตก่อนปี 2500 มีคนอาศัยอยู่มากมาย ประมาณปี พ.ศ. 2500 คนเริ่มอพยพออกจากหมู่บ้าน เพราะคนอยู่เต็มพื้นที่ถางป่าต่อไปไม่ได้แล้ว การแพทย์เจริญขึ้น คนเพิ่มมากขึ้น มีความเป็นอยู่แบบพึ่งตนเอง มีความสุข ไร้หนี้สิน

“สมัยปู่ย่า ตา ยาย ทำนาเพื่อกิน ทำนาด้วยวัว-ควาย ทำด้วยน้ำพักน้ำแรง พอว่างก็หาปลาไปทำกะปิ น้ำปลา อยู่กินกันอย่างเรียบง่าย ทำนาหนเดียว ไม่มีการลงทุนมากนัก “มีกิน” เป็นหลัก มีการแบ่งให้เพื่อนบ้าน แยกต้องแยกหม้อใหญ่ ๆ เวลาเกี่ยวข้าวก็ใช้แรงงานคนเกี่ยว เกี่ยวเสร็จเร็วก็ไปช่วยคนอื่นเกี่ยว”

ปี 2500 มีเชื่อนเจ้าพระยาเกิดขึ้น น้ำจากเชื่อนไหลมาถึงที่ของชาวบ้านสามารถทำนา นอกฤดูการได้ ทางราชการส่งเจ้าหน้าที่ออกมาแนะนำให้เปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อยังชีพ ไปเป็นการผลิตเพื่อขาย ชาวบ้านก็เชื่อถือทำตามแนะนำ เพราะอยากร่ำรวย

“เจ้าหน้าที่พา ธกส. พานายทุนเข้ามาบอกว่าถ้าคุณไม่มีเงินทุนก็ยืม ธกส. ได้ ไม่รู้จะซื้อเครื่องมือที่ไหน ปู่ เมล็ดพันธุ์ที่ไหนก็มีพ่อค้ามาด้วยแล้ว ปลุกข้าว 2 หนจะได้เงินเท่านี้เท่านั้น เกษตรกรก็กู้หนี้ยืมสินมาปลูกใส่ปุ๋ยมากเข้า ต้นข้าวอ่อนแอลง แผลงเริ่มระบาดเกษตรกรก็ไปหาพ่อค้าอีกถามว่าจะทำอย่างไร เขาก็บอกให้เอายานี้ไปฉีด เอาปุ๋ยนี้ สอร์โมนนี้ ไปเร่งชาวนาก็เชื่อ ใหม่ ๆ ดินจะดี นานเข้าดินเริ่มแน่นแข็ง นิดยานาน ตัวแมลง ในดินตายหมด ปลุกอะไรไม่งาม”

จากเดิมเป็นสังคมที่มีการผลิตทางด้านการเกษตร ต่อมาจะมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม มีการส่งเสริมโครงสร้างพื้นฐาน (infra-structure) เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ฯลฯ เข้าสู่หมู่บ้านเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม สังคมจะเข้าสู่สังคมเจริญขึ้น เป็นขั้นที่มีการใช้ความรู้ทางวิทยาการสมัยใหม่ เป็นขั้นที่สังคมมีการบริโภคสินค้าประเภทคงทน ที่ให้ความสะดวกสบาย เช่น วิทยุ โทรทัศน์ พัดลม รถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ เป็นต้น

“ในหมู่บ้าน ไฟฟ้าเข้าถึงสินค้าต่าง ๆ ถูกนำมาขายชาวบ้าน ชาวบ้านขายข้าวเอาเงินมาซื้อความทันสมัย ความมีหน้ามีตาจัด

งานบวชงานแต่งงานใหญ่โต ชื่อวิทยุ โทรทัศน์กัน พอปีต่อ ๆ มา ต้องลงทุนสูงขึ้น เพราะดินเสีย ไม่เหลือกำไร มีแต่หนี้สินมากขึ้น ๆ เกษตรกรไม่รู้จะหาทางออกได้อย่างไร เนื่องจากไม่ชำนาญในการจัดการ ระบบนิเวศน์ไม่สมดุล ข้าวเป็นโรคง่าย ใช้จ่ายมาแมลงมากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวนาก็จนลงเรื่อย ๆ”

ประมาณปี 2520 ภาวะหนี้สินรุนแรงมากขึ้น ปี 2524 ชาวบ้าน สูญเสียที่ดินแต่ละครอบครัวเป็นหนี้ 40,000.00-200,000.00 บาท คนที่ไม่มีหนี้ คือคนที่ไม่ได้ทำนา ในหมู่บ้าน มีครูอาวโสอยู่ท่านหนึ่งที่ได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลง และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้าน โดยเฉพาะปัญหาหนี้สิน ระบบนิเวศน์วิถีชีวิต ความเดือดร้อนใจของชาวบ้าน ซึ่งก็คือ ลูกศิษย์ ลูกหา เครือญาติของครู

“ผมมาคิดว่า โรงเรียนของเรานี้ชาวบ้านเค้าจุนสร้างมา จึงอยากจะช่วยเหลือชาวบ้านเมื่อยามเขาทุกข์ร้อน และพบทางตัน”

ปี 2525 ครูเริ่มโครงการทำไร่นาสวนผสมในโรงเรียน โดยใช้พื้นที่ 10 ไร่ ให้เด็กนักเรียนมาอยู่ 10 คน ปลูกข้าวโพด ทำนา เลี้ยงสัตว์ เช่นวัว หมู ปลา จะเพาะเอง ผสมเทียมเองปี 2530 - 2531 โรงงานเข้ามาตั้งในตำบล โครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยนมีรายได้หลักจากภาคอุตสาหกรรม แต่ภาคเกษตรลดน้อยลง ทำให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตจากกระบวนการผลิตที่ต้องอาศัยอิทธิพลของดินฟ้าอากาศ และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เดิมเกษตรกรเคยมีความชำนาญงานหลาย ๆ อย่าง

เพราะต้องทำงานทุกขั้นตอน ตั้งแต่ เตรียมดิน เพาะปลูก บำรุงรักษาเก็บเกี่ยว และขาย ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้นกระบวนการผลิต (ประเสริฐ เข้มกลั่นฟุ้ง และคนอื่น ๆ. 2533 : 172 - 174) ส่วนคนในภาคอุตสาหกรรมจะผลิตตามหน้าที่ที่แบ่งแยกกันไว้ (division of labour) ทำอย่างอื่นไม่เป็น มีการนำวิชาชีพ และการจัดการเข้ามาใช้ในการผลิต ทำให้เกิดความจำเป็นในการเปลี่ยนโครงสร้างด้านการศึกษา เกิดระบบช่วงชั้นทางสังคม มีการเคลื่อนย้ายทางสังคมเกิดขึ้น

“จากการทำงานในท้องถิ่นกลายเป็นโรงงานจากการพายเรือมาเป็นขับมอเตอร์ไซด์ จากการที่เคยกินแกงถ้วยมากินแกงถุง ชีวิตรีบร้อนไปหมดเลย เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงและรวดเร็วมาก มีความขัดแย้งในครอบครัว ลูกต้องการความทันสมัย ใช้เงินมาก แม่อยากอยู่อย่างเรียบง่ายทำนาเหมือนเดิม แต่ลูกอยากให้แม่ขายนา เพื่อนำเงินมาซื้อของที่ตัวเองอยากได้ พ่อแม่แก่เฒ่า ลูกไม่ทำนา ในที่สุดก็ต้องขาย พอดีช่วงนั้น ราคาที่ดินบูม สมัยนายกะชาดิขาย โรงงานมาลงทุนซื้อที่ดิน 300 - 500 ไร่ ตามริมถนนไม่เหลือเลย เหลืออยู่ 20% ก็คือพวกไกลถนน ขายไม่ออก”

“เราไม่ปฏิเสธโรงงาน แต่ต้องรู้เท่าทัน ต้องรู้ว่าโรงงานเป็นที่พึ่งชั่วคราวหรือที่พึ่งถาวร ถ้าชาวบ้านอายุเกิน 30 ปีไม่รับเข้าทำงาน อายุ 30 - 40 ปี ก็จะทำให้ออก”

“ในระบบโรงงาน งานมาตามสายพาน คนงานแต่ละคนทำงานเป็นอย่างเดียว ทากาวก็ทำเป็นร้อย ๆ พัน ๆ มีการตั้งคำถาม

ว่าได้ค่าแรงวันละ 118.- บาท แต่โรงงานขายของขึ้นละ 2,000 - 5,000 บาท ทำให้คนงานทำงานเยอะแยะได้ค่าแรงเท่านี้”

ผลของการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความแตกต่าง จากสภาพสังคมเดิมที่เป็นเกษตรโซโรดินและซิมเมอร์แมน (ณรงค์ ศรีสวัสดิ์, 2529:17-27; อ้างอิงมาจาก Sorokin and Zimmerman, 1929) ได้เสนอให้เห็นหลายประการเช่น

อาชีพ ในชนบทเป็นเกษตรกร ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ในเมืองเป็นผู้ทำงานในอาชีพอื่น ๆ ในหมู่บ้านเกษตรกรลดน้อยลง เหลือแต่คนสูงอายุ และผู้ที่อายุเกิน 30 ปีที่โรงงานไม่รับ ยังทำการเกษตรประมาณ 20% แต่ต้องอาศัยเทคโนโลยีใหม่ ๆ ช่วย เช่น รถเกี่ยวข้าว รถไถ เพราะแรงงานไม่มี

ขนาดคนต่อพื้นที่ในสังคมเกษตรกรรม จะมีอัตราส่วนของคนต่อพื้นที่ดินต่ำ ตรงกันข้ามกับสังคมอุตสาหกรรมที่มีอัตราส่วนของคนต่อพื้นที่สูง ในหมู่บ้าน เมื่อมีโรงงานเข้ามาตั้งมีคนงานอพยพย้ายถิ่นมาทำงานประมาณ 20,000 คน จึงทำให้มีจำนวนประชากรมาก

ในบริเวณใกล้ ๆ โรงงาน จะมีประชาชนจำนวนมากอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น มีห้องแถวให้เช่า ร้านค้า หนักร่เข้ามา

สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ดินแน่นแข็ง เพราะแมลงต่าง ๆ ที่เคยช่วยขุดดินถูกยาฆ่าแมลงตายหมด ใช้น้ำวิทยาศาสตร์ผสม น้ำก็ไม่สะอาด ใช้ดื่มกินไม่ได้ เพราะยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้าไหลลงสู่

แม่น้ำลำคลอง ปลาตาย ปลาเป็นแผลตามตัว น้ำที่ใช้ต้องกลายป็นน้ำประปา หรือน้ำบาดาล ภูมิอากาศก็จะมีฝุ่นละอองมากขึ้น ต้นไม้ น้อยลง ขยะมีมาก สิ่งแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมจำพวกกายภาพสังคม เช่น จอบ เสียม ไถ คราด ลดลง เปลี่ยนเป็น รถเกี่ยว รถไถ พวกจิตสังคม เช่น ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยมทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เปลี่ยนไป คนมีความสัมพันธ์แบบกลุ่มทุติยภูมิ รู้จักกันแบบผิวเผิน มีความเห็นแก่ตัวสูง และมีพฤติกรรมมุ่งไปสู่การกระทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวคนเป็นสำคัญ

“ชาวบ้านฉีดยาฆ่าแมลงหรือยาฆ่าหญ้าแล้ว ไม่ได้รอกักให้ด้วยหมดฤทธิ์ ปล่อยน้ำลงคลองไปเลย น้ำก็เสีย เพราะทำอย่างนั้นมันง่าย ไม่เสียเวลา ห้ามไม่ได้ก็เหมือนบุหรี่ปั๊บลูกเป็นคนที่ทำเองนี่คนที่เอายามาให้ ก็พวกกรมส่งเสริมฯ จะไปห้ามเขาได้อย่างไร”

ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ในสังคมเกษตรกรรมมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมแบบกลไก ความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิใกล้ชิดกัน ส่วนสังคมอุตสาหกรรมมีความเป็นปึกแผ่นทางสังคมแบบอินทรีย์ ความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ ห่างเหินกัน เดียวนี้ในหมู่บ้านนอกจากคนดั้งเดิมแล้วจะไม่รู้จักกันเลยต่างคนต่างอยู่ ไม่มีปฏิสัมพันธ์ใด ๆ

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เมื่อมีโรงงานเข้ามาตั้งในหมู่บ้าน เกิดปรากฏการณ์ 2 ด้าน คือ

ด้านแรก ก่อให้เกิดประโยชน์ ในแง่เป็นแหล่งที่ลูกหลานของชาวบ้านซึ่งไร้ที่ทำ

กินแล้ว พอจะหาเงินได้จากแรงงานที่ขายให้โรงงาน เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เกี่ยวกับสภาพครอบครัวความเป็นอยู่

“พอโรงงานเข้า ชาวบ้านพากันดีใจ เอาชีวิตไปฝากไว้ที่โรงงาน ทั้งอาชีพเดิม มีงานทำ มีเงินเดือนกิน พากันพูดว่า บุญเหลือเกินที่โรงงานมาตั้งที่นี่”

ด้านที่สอง ก่อให้เกิดปัญหาทั้งต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม

ปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ที่เห็นได้ชัดจนเมื่อมีคน 20,000 คนย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ คือปัญหาขยะที่ตามคนเข้ามา ถูกลพลาสติก โฟม กระดาษ ฯลฯ ที่คนงานทิ้งเศษวัสดุก่อสร้างที่เหลือจากการสร้างห้องเช่ามากมาย จนเต็มหมู่บ้าน จนต้องจัดวันรวมมือกับคนงานเก็บขยะเป็นช่วง ๆ ปัญหาเกี่ยวกับน้ำเสียจากโรงงาน ที่จะนำมาทิ้งลงคลอง ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นพันคนพร้อมใจกันไม่ยอม โรงงานเอารถแม็คโครมาขุดร่องน้ำผ่านวัด โดยต่อรองกับสมภารว่าจะซ่อมแซมวัดให้สวยงาม สมภารตกลงยอม ขัดแย้งกับชาวบ้าน

“ชาวบ้านพากันบอกว่า วัดไม่ใช่ของสมภาร วัดเป็นของชาวบ้าน”

“โรงงานบอกว่าน้ำที่จะทิ้งลงคลองเป็นน้ำที่ดีแล้ว เขานำบัดเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจึงว่า ถ้าน้ำดีแล้วโรงงานก็เก็บเอาไว้ใช้เองก็แล้วกัน”

ปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม เมื่อโรงงานเข้ามาในหมู่บ้าน มี

เด็กหนุ่มสาวอายุ 15-16 ปี อพยพเข้ามาอยู่ เด็กเหล่านี้ห่างไกลพ่อแม่ ไม่มีการควบคุมทางสังคม ก็จะมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคม ใครอยากจะทำอะไรก็ทำ

“เด็กผู้หญิง บางคนรักสนุก ชอบเที่ยวเตร่ ชื้อของสวย ๆ งาม ๆ ที่มาเปิดแผงขาย ล้ออยู่หน้าโรงงาน ทั้งเสื้อผ้า เครื่องสำอางค์ เทปเพลง อาหาร ขนม ผลไม้ ฯลฯ ชนิดรายได้เพียงเดือนละ 2,000.00 - 3,000.00 บาท ต้องเสียค่าเช่าห้อง ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าอาหารทุกมื้อ และยังต้องส่งเงินกลับบ้าน บางคนไม่เหลือเงินจะกลับบ้านก็ไม่ได้เลย ต้องทำงานไป ขายตัวไป”

“เด็กผู้ชาย ยิ่งแล้วใหญ่ มีหนังล้อมผ้า เป็นหนังเร่มาขายข้าง ๆ โรงงาน เวลาเงินเดือนออก ใหม่ ๆ ตอนหัวค่ำก็ฉายหนังดี พอตึก ๆ กลายเป็นหนังโป๊มายั่วอารมณ์ นอกจากนี้ยังมีร้านอาหาร ที่มีนักร้องมาร้องเพลง พวกเด็กผู้ชายไปกินเหล้า มั่วสุม กันอยู่ ดก ดึ๋งนักร้องก็แก้หมดไม่เหลือเสื้อผ้าเลย พวกเด็กผู้ชายกินเหล้าเมาอารมณ์ก็ถูกปลุกแล้วเงินหมด พองานโรงงานกะดึกเล็ก เด็กผู้หญิงเดินกลับบ้าน ก็ถูกจูด ข่มขืน กระทำชำเรา ทำงานที่เดียวกันจำหน้ากัน ก็ฆ่าปิดปากซะ”

มีคดีข่มขืนแล้วฆ่าบ่อยมาก เมื่อโรงงานมาตั้งใหม่ ๆ ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหวาดกลัวกันมาก กลัวภัยที่จะเกิดขึ้นกับเด็กผู้หญิงในหมู่บ้าน ความปลอดภัยลดลง คนมาอยู่กันมากจนไม่รู้จักรู้ว่าใครเป็นใคร ปัญหาอาชญากรรม พวกดักจี้ ปล้น ยาเสพติด มี

มากขึ้น คนคิดยาเมื่อไม่มีเงินจะไปลักขโมยคนอื่น มีคนนำยามาขายถึงหมู่บ้าน

“ภายในโรงงาน เขาพยายามควบคุมเรื่องยาเสพติด มีเครื่องมือตรวจสอบ เขาคู่มกันได้ แต่ไม่สามารถตามออกมาคุมภายนอกโรงงานได้”

นอกจากคนงานในโรงงานที่ย้ายถิ่นเข้ามาแล้ว ยังมีกรรมกรรับจ้างก่อสร้าง มาทำงานปลูกสร้างห้องเช่า ปลูกบ้านจัดสรรอีกมากมาย พวกนี้มักจะเสพยาเสพติด กินเหล้า ยาม้า ยาฉี่ มีตำรวจเข้ามาเหมือนกัน แต่กลายเป็นได้ 2 ทอด คือ “ถ้าเขาจับผม ผมต้องเสียเงินให้เขา เขาก็ได้ยาของผมไปแล้ว เขาก็กลับเอายามาขายอีก”

หลังปี 2532 คนที่ขายที่ดินไปแล้ว ไม่สามารถรักษาทรัพย์สินของตนไว้ได้ เพราะมีเงินในลักษณะสามล้อ ถูกหวย พอได้เงินก็ออกมาจะนิยมเอากระดุกพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย มาทำบุญใหญ่โตมีมหรสพฉลองหมดเงินเป็นแสน แจกเงินลูกหลานเอาไปซื้อมอเตอร์ไซด์ ขับไปชน กลับมาขอเงินอีก ค่าซ่อมบ้าง ค่ารักษาพยาบาลบ้าง ค่าดีความที่ไปชนเขาบ้าง ในระยะเวลา 2 - 3 ปี เงินที่ขายที่ได้ทั้งหมด

“เห็นคนหมดเงิน นั่งจ้อง จะเข้าโรงงานก็ไม่ได้ เพราะอายุเกินเขาไม่รับ ที่ดินก็ไม่เหลือทำกินแล้ว”

ในขณะที่ชาวบ้านต่อต้านโรงงานไม่ให้ต่อท่อเอาน้ำเสียลงคลองนั้น มีความขัดแย้งจนโรงงานเรียกหมู่บ้านนี้ว่า หมู่บ้านดงโจร

“พวกคุณหัวแข็งนัก คนตำบลนี้ไม่รับทำงาน” เมื่อเป็นศัตรูกัน หัวหน้าคนงาน

ยามถ้าออกมานอกโรงงาน จะถูกตีหัวบ้าง ฟันบ้าง มีการเอาระเบิดไปโยนในโรงงาน ผู้นำชาวบ้านพยายามคิดแก้ไขปัญา โดยใช้หลักคำสอนของพุทธศาสนาเพื่อให้สถานการณ์ดีขึ้น

“ผมมานึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า คนเรามีทุกข์ดับที่ผลไม่ได้ ต้องสวาทไปหาเหตุ เหตุที่เกิดปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะมีโรงงานมาตั้ง โรงงานจะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบ เราเป็นเกษตรกรไม่มีอำนาจอะไรมาบังคับหรือต่อต้านโรงงานไม่ให้มาตั้งในชุมชนได้ เพราะฉะนั้นเราจะทำอย่างไรให้เราถือผลประโยชน์ร่วมกับโรงงานได้”

ครูอาวโสและชาวบ้านได้พบแนวคิดว่า ถ้าทำเกษตรเพื่อการค้าชาวบ้านจะไม่สามารถประกอบรักษาผืนนาไว้ได้แน่ ๆ

“ผมคิดแต่ว่า จะทำอย่างไรให้อุตสาหกรรมรักษากฎการเกษตรไว้ได้ ให้คนของเรารู้เท่าทันกระแสให้มีวิสัยทัศน์ แต่ไม่พูดคำว่าวิสัยทัศน์นะครับ บอกแต่ว่าให้มองว่าอะไรจะเกิดขึ้นในวันข้างหน้า อ่านให้ออกต้องรู้ว่าเมืองของเราจะเป็นเมืองอย่างไร ชาวบ้านบอกว่าปลูกข้าวคงไม่ได้แล้ว คงต้องเป็นเมืองอุตสาหกรรม” แล้วสำหรับคนที่ยังไม่ขายนาจะรักษาที่นาไว้ได้อย่างไร

“อ้อ! พวกคนงานต้องกิน ต้องใช้ เ! ถ้ายังงั้น มึงจะกินจะใช้อะไร กูจะปลูกสตรองมึง คราวนี้กูจะรวยแล้ว”

ชาวบ้านเริ่มจัดกลุ่มกันถึงทางตันถอยไม่ได้แล้ว อย่างน้อยก็เพื่อช่วยตัวเองก่อน เพราะถ้ายอดที่ดินจะหลุดลอยให้นายทุน

เพราะเป็นหนี้เป็นสิน ต้องหาเงินฟื้นฟูมาจาก
พื้นดินจริง ปล่อยรกร้างไม่ได้ ถ้าไม่ทำ หนี้
สินจะพอกมากขึ้นเรื่อย และต้องขายที่ดิน
แน่นอน

ต่อมามีชาวบ้านคนหนึ่ง ทำมาหากินไม่
ประสบความสำเร็จ เกิดความเบื่อหน่ายชีวิต
จึงหันเข้ามศึกษาพุทธศาสนาได้ 7-8 ปีอยาก
ออกบวช คิดใคร่ครวญก็พบว่า “พระพุทธเจ้า
ให้เราจะเลิกอบายมุขแล้วมาทำกินในฐานะเรา
เกิดมาเป็นมนุษย์ เลยได้คิดว่าทำอะไรก็ได้
ตามกฎหมายชาติ ให้มีศีลธรรม และไม่
เบียดเบียนผู้อื่น”

“แรก ๆ ก็คิดผลิตเพื่อขายเหมือนกัน
แต่จะไม่เบียดเบียน ไม่ใช้สารพิษ ไม่ใช้ยา
คิดแค่เพียงว่าควรปลูกอะไรที่แมลงไม่กวน”

เขาขุดดินโดยใช้จอบใช้แรงกาย ฟังตน
เอง แม้บ้านก็มีหน้าที่ขายหญ้า เคยไปติดต่อกับ
พ่อค้าคนกลางจะซื้อเมล็ดพันธุ์แต่ราคาแพง
ต้องใช้ปุ๋ย และขายได้ราคาต่ำ เช่น มะระเม็ด
ละ 4.00 บาท ปลูกขายได้กิโลละ 2.00 - 3.00
บาทเท่านั้น จึงหาเมล็ดพันธุ์มาเพาะเอง
อยากปลูกมะระ มะเขือ ก็ซื้อมากิน แล้วเอา
เมล็ดเพาะต่อจะเห็นได้ว่าเขาเป็นผู้มีอิทธิบาท
4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อย่าง
แท้จริงในการทำงาน เมื่อเขาสามารถเรียนรู้
ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับการปลูกพืช ปลอด
สารพิษแล้ว เขาจึงให้ครูอาวุโสติดต่อโรงงาน
ให้เขาเข้าไปขายผัก โดยรับเงื่อนไข 4
ประการของโรงงานว่า (1) ผักต้องปลอดสาร
พิษ (2) ต้องทำกันเป็นกลุ่มเป็นของที่ชุมชน
ผลิตขึ้นเอง (3) ขายให้คนงานในราคาถูก

(4) ของต้องมีขายทุกวัน

เขากับครูและชาวบ้านบางส่วนมาช่วย
กันคิดว่า มีวิธีการจะอย่างไร เพื่อให้
เกษตรกรอยู่ได้ คนจะได้ไม่ทิ้งถิ่น และ
เป็นการอยู่ได้ชนิดอยู่ดีกินดี มีศีลธรรม

“ผมจำได้ว่า พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า
อยู่ดีกินดี ก็มีทุกข์ ถ้าจะไม่ให้ทุกข์จะต้องอยู่
พอดีกินพอดีจึงจะมีสุข”

กลุ่มของเขาร่วมกันคิดว่า ควรเอาคำ
สอนของพระพุทธเจ้า ผสมผสานกับวิถีทำกิน
ของชาวบ้าน เป็นกิจกรรมผักปลอดสารพิษ
กิจกรรมจะเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้คนทำ
กิจกรรมสร้างคน เพื่อให้เขามีความรัก ความ
ห่วงใยในเพื่อนมนุษย์ การปลูกผักปลอดสาร
พิษนั้นมีผลต่อชาวบ้านหลายประการ
(1) สามารถรักษาสภาพแวดล้อม เลิกใช้ยาฆ่า
แมลงปุ๋ยเคมีต่าง ๆ รักษาดินน้ำ ทรัพยากร
ธรรมชาติได้ มีคนมาดูถามว่า เกษตรกรยุค
ใหม่ฉลาด เราไม่ฉลาดจะได้ผลหรือ

“ผมทำให้แมลงกินก่อน เหลือแมลง
กินแล้วผมค่อยกิน เหลือกินแบ่งให้ชาวบ้าน
เหลือจากนั้นจึงขาย”

6 เดือนแรกเขาแทบไม่มีกินพอมะเขือ
พวงออกลูก แมลงจะกินใบ กินยอดหมด
มีด้วงกัดลำต้นจนตัวน เขาไม่เลิกพยายามรด
น้ำหล่อเลี้ยงไว้ ปรากฏว่า มะเขือแตกยอด
ใหม่ลูกดกกว่าเดิม

“ผมเอาตรงนี้เป็นครุหาเมล็ดพันธุ์มา 20
กว่าชนิด เพาะแล้วปลูกเกือบ 20 แปลง
แล้วสังเกตดูว่าผักประเภทไหนงาม ผักประ
เภทนั้นก็เหมาะกับดินของเรา”

ต่อมาก็เรียนรู้เรื่องปุ๋ย การบำรุงดิน ด้วยการทดลองด้วยตัวเอง คือแบ่งพืชเป็น 3 แปลงแปลงแรกใส่ปุ๋ยเคมี แปลงที่ 2 เป็นมูลสัตว์ แปลงที่ 3 เป็นเศษหญ้าแห้ง ๆ ก็ได้พบว่า แปลงที่ใส่ปุ๋ยเคมี 3 วัน พืชจะงาม แต่ถ้าไม่เติมปุ๋ยอีก พืชจะเริ่มเฉลง และมีแมลงกวน ส่วนแปลงที่ใส่มูลสัตว์จะค่อย ๆ งามขึ้นได้ผล ต้นไม้แข็งแรงกว่า ส่วนแปลงที่ใส่เศษหญ้าเน่าเปื่อย ได้ผลช้าแต่ยังยืนต้นดีแล้วจะไม่มีเสียอีกเลย เขาเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ของตัวเอง เรียนรู้ด้วยการสังเกต เช่นเกี่ยวกับแมลงว่าแมลงของกินผักอะไร แมลงเกิดมากฤดูไหน แมลงชนิดไหนกินผักชนิดไหน เรารักเขาดูแลเอาใจใส่เขา เขาก็รักเรา (ผัก)

“ผมปลูกผัก ก็ให้ผักเป็นครู ผมดูแมลงให้แมลงเป็นครู ผมดูปุ๋ย ให้ปุ๋ยเป็นครู”

(2) การให้ผักหัดสังเกต ทำงานด้วยสติ ด้วยการทดลอง ถกเถียงเรียนรู้ระบบการจัดการ ทำให้คนมีคุณภาพ เมื่อเกิดปัญหาขัดแย้งก็สามารถหาทางแก้ไข จัดการได้เป็นอย่างดี เช่นกรณี ปลูกผักชนิดเดียวกันออกมาประดังขายไม่ได้ ก็เริ่มมีการตกลงกันในกลุ่ม ก่อนปลูกว่า ถ้าบ้านนั้นเป็นที่ลุ่ม น้ำท่วมขัง ก็ปลูกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักกะเฉด บ้านนี้ทดลองนำดินมาปลูกพืชหลายชนิดแล้ว ค่น้ำ กับผักกาด ได้ผลดี ดินเหมาะกับลูกค่น้ำกับผักกาดบ้านโน้นทำมะเขือดีก็ทำมะเขือ แล้วการตลาดก็มีการตั้งกติกา แก้ไขกฎเกณฑ์จนลงตัว เช่นให้ทุกคนขายของให้กลุ่มก่อนแล้วจะมีคนนำไปขายต่อ เช่น ผักบุ้งกำละ 1.00 บาท

ไปขายต่อ 1.50 บาท เป็นต้น โดยอาจให้ผู้ว่างในช่วงนั้นไปขาย ถ้าใครให้ผู้ขายเป็นต้นแต่คนอื่น ๆ ไม่มีสิทธิเข้าไปขายเองในโรงงาน ตอนนี้ขายเป็น 2 ร้าน ด้านหน้าและด้านหลังในโรงงาน (3) การทำเกษตรกรรมที่ต้องมีกิจกรรมหลาย ๆ อย่างทำให้คนในครอบครัวต้องช่วยเหลือแบ่งส่วนกันทำ มีปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิด ใช้เวลาอยู่กับครอบครัว ไม่เหลือเวลาไปเที่ยวเตร่ เหนื่อยจากงานหนักแต่ได้อยู่ใกล้ชิดพี่น้อง ลูกเมีย ทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวดี (4) การรวมกลุ่ม มีเป้าหมายร่วมกัน เช่น ปลูกผัก ทำให้ชุมชนเข้มแข็งสามัคคีกันเคยมีเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ชาวบ้านระดมกำลังกันทำคันกันน้ำสำเร็จ น้ำไม่ท่วมที่ดิน ที่ปลูกผัก ชาวบ้านสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิต และขายของได้ มีเงินทองแทนที่ผักจะล่มจมน้ำเสียหายกันหมดทุกครอบครัว กลับรอดพ้นความหายนะทุกครอบครัว

กิจกรรมจากการปลูกผักปลอดสารพิษปีแรกที่ทำได้เงินเข้ามาประมาณ 873,000 .00 บาท เดิมไม่เคยมีรายได้จากกิจกรรมนี้ ทำให้ชาวบ้านมีความหวัง ไม่ท้อถอย

เมื่อทำผักปลอดสารพิษได้ปีที่ 2 ในกลุ่มมาร่วมกันคิดว่า ถ้าชาวบ้านคนอื่น ๆ เห็นดีทำอย่างเดียวกันหลาย ๆ บ้าน ตลาดมีเฉพาะที่โรงงานย่อมไม่พอ เราควรจะทำอย่างไรดี กลุ่มประชุมกัน ตกลงว่า ควรจะทำกิจกรรมที่เป็นธุรกิจแต่รักษาภาคเกษตรไว้และเป็นสินค้าที่จะขายให้คนในโรงงานได้ แนวคิดเรื่องทำยาสระผมจากสมุนไพร จึงเกิดขึ้น ขั้นแรกต้องสร้างคน คือ ไปฝึกงาน

โดยมีโครงการประสานงานกับโรงงาน ขอ
ความสนับสนุนเรื่องค่ารถ ค่าน้ำมัน ค่ากินอยู่
ติดต่อไปฝึกที่ทำทรายชยันต เมื่อกลับมาแล้ว
มารวมหุ้นกันหุ้นละ 100 บาท ก็หุ้นกันได้ มีผู้
มาร่วมลงทุน และปลูกพืชที่สนับสนุนโครง
การนี้มากขึ้น เช่นมีการปลูกดอกอัญชัญ ว่าน
หางจระเข้ มะกรูด สมาชิกที่ร่วมลงทุนจะ
สามารถซื้อใช้ได้ ในราคาค้นทุน ถ้าสมาชิกเอา

ของไปขายก็ได้เปอร์เซ็นต์พิเศษอีก ก็นับว่า
เป็นกิจกรรมที่สร้างคน โดยที่ทุกกิจกรรมใน
หมู่บ้านไม่หวังร่ำรวย แต่จะเอากิจกรรมเป็น
ตัวตั้ง เพื่อให้คนรู้จักคิด ให้คนมีความรัก
ความห่วงใยในเพื่อนมนุษย์ เพื่อเป้าหมาย
ของการกินพอดี อยู่พอดีจะมีความสุข ตาม
พุทธพจน์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
นั่นเอง

.....

เอกสารอ้างอิง

- ณรงค์ ศรีสวัสดิ์. สังคมวิทยาชนบท . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2529.
ประเสริฐ เข้มกลิ่นฟู และคนอื่น ๆ. สังคมชนบทไทย . กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2533.
พีระ รัตนวิจิตร. ผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาค
ตะวันออกที่มีต่อพฤติกรรมการบริโภคของครอบครัว กรณีเทศบาลตำบล
มาบตาพุด จังหวัดระยอง. ปริญญาานิพนธ์ กศด. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2532. อัดสำเนา .